

Прокопенко В.Ю.,
доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту
економічної безпеки та митної справи
Державний податковий університет

Григорчук М.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права,
процесу та митної безпеки
Державний податковий університет,

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF THE CUSTOMS CASE IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF EUROINTEGRATION

Анотація. У контексті геополітичних процесів, насамперед пов'язаних з російською агресією проти України, на порядок денний гостро виступають питання регулювання митної справи. Україна в статусі кандидатки на вступ до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору забезпечує реалізацію завдань, передбачених «Угодою про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», що передбачає виконання низки заходів, дотичних до завдань, що відповідають положенням п.б Угоди, і спрямовані на посилення економічних та торговельних відносин з метою поетапної інтеграції України до внутрішнього ринку Європейського Союзу. Одним з пріоритетних завдань із забезпечення належного виконання положень, передбачених розділом IV (Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею) Угоди, є завершення процесів поступової адаптації митного законодавства України до законодавства ЄС, а також завершення формування в Україні ринкової економіки.

Такі завдання передбачають здійснення системних комплексних заходів щодо реформування митної системи України, а також конкретизацію повноважень державних, правоохоронних і контролюючих органів, які здійснюють забезпечення встановленого законодавчого порядку у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Важливим етапом у ході виконання завдань щодо підвищення ефективності діяльності митної служби є встановлення більш високих вимог до персонального складу митниць, запровадження дієвих інструментів контролю з метою мінімізації корупційних ризиків під час виконання ними посадових обов'язків. Такий підхід сприятиме зменшенню тіньової складової при переміщенні через митний кордон України товарно-матеріальних цінностей, а також збільшить розмір митних платежів як одного з основних джерел наповнення державного бюджету.

Водночас виникає необхідність проаналізувати наукові підходи щодо розуміння напрямків переформатування митної системи України, надати авторське бачення шляхів удосконалення митної справи.

Ключові слова: митне право, митна справа, зовнішньоекономічна діяльність, Угода про Асоціацію, Європейський Союз, російська агресія.

Abstract. In the context of geopolitical processes, primarily related to Russian aggression against Ukraine, issues of customs regulation are on the agenda. Ukraine, as a candidate for accession to the European Union and the North Atlantic Treaty Organization, ensures the implementation of the tasks provided for by the «Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand», which provides for the implementation of a number of measures related to the tasks that correspond to the provisions of paragraph b of the Agreement, and are aimed at strengthening economic and trade relations with the aim of the gradual integration of Ukraine into the internal market of the European Union. One of the priority tasks for ensuring the proper implementation of the provisions provided for in Chapter IV (Trade and Trade-Related Issues) of the Agreement is the completion of the processes of gradual adaptation of the customs legislation of Ukraine to the EU legislation, as well as the completion of the formation of a market economy in Ukraine.

Such tasks involve the implementation of systematic and complex measures to reform the customs system of Ukraine, as well as the specification of the powers of state, law enforcement and control bodies that ensure the established legal order in the field of foreign economic activity.

An important stage in the performance of tasks aimed at improving the efficiency of the customs service is the establishment of higher requirements for the personnel of customs, the introduction of effective control tools in order to minimize corruption risks during the performance of their official duties. This approach will contribute to the reduction of the shadow component in the movement of goods and material values across the customs border of Ukraine, and will also increase the amount of customs payments as one of the main sources of filling the state budget.

At the same time, there is a need to analyze scientific approaches to understanding directions for reformatting the customs system of Ukraine, to provide an author's vision of ways to improve customs affairs.

Key words: customs law, customs affairs, foreign economic activity, Association Agreement, European Union, russian aggression.

Вступ. З дати набуття статусу кандидатки на вступ до Європейського Союзу Україна отримала унікальний шанс назавжди вийти з орбіти опосередкованого впливу радянсько-орієнтованих, формально незалежних колишніх республік СРСР. Насамперед, це стосується звільнення від тотальної експансії російської федерації, яка 24 лютого 2022 року продемонструвала світові свої справжні наміри – стерти нашу державу з лиця Землі. Проте, не зважаючи на смертельну небезпеку, реальним загрозам

екзистенціальності, Україна все наполегливіше заявляє себе гравцем на міжнародному ринку. Водночас світові глобалізаційні процеси, в яких Україна бере безпосередню участь, крім позитивних результатів, мають ще й інший бік, а саме тенденцію до поширення протиправних дій у різних сферах міжнародного співробітництва.

Стан наукової розробленості. Проблемам, пов'язаним з дослідженням правового підґрунтя провадження зовнішньоекономічної діяльності та здійснення митного регу-

лювання процесів переміщення товарно-матеріальних цінностей через митний кордон України, а також розробленням шляхів реформування митної справи у процесах євроінтеграції України, присвятили свій науковий доробок Гащицький О. А., Гуцул І. А., Дорофєєва Л. М., Дідик Н. І., Лемех Р. І., Корнійчук Н. І., Павлович-Сенета Я. П., Федотова О. П. та ін.

Мета і завдання статті полягають в аналітико-правовому дослідженні сфери правового регулювання митної справи в умовах євроінтеграції, визначенні шляхів мінімізації тіньової складової при здійсненні зовнішньоекономічних операцій.

Виклад основного матеріалу. Предметом наукового інтересу цієї статті є зосередження уваги на окремих аспектах провадження митної справи і правовий аналіз негативних процесів, які формують матеріальне підґрунтя для тіньової економіки, яка сама по собі є реальною загрозою як для економічної, так і національної безпеки України. Особливі загрози виникають при неконтрольованому проникненні на територію нашої держави дороговартісних товарно-матеріальних цінностей, а також інших товарів, заборонених чи обмежених в обігу. Така ситуація має місце під час здійснення легітимної зовнішньоекономічної діяльності, яка використовується для прикриття тіньових і злочинних схем переміщення товарів через митний кордон України. Правопорушники, зловживаючи конституційним правом на комерційну міжнародну діяльність, використовують неузгодженості і прогалини національного законодавства у сфері регулювання митних процедур для особистого збагачення, чим завдаються значні збитки державному бюджету через ненадходження чи не повне надходження митних зборів від переміщених в Україну товарів.

Нормативно-визначений порядок провадження зовнішньоекономічної діяльності повністю відповідає положенням Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», якою визначено мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України. Реформа державної митної справи та інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу є одним із пріоритетів вказаної стратегії [1].

Я. П. Павлович-Сенета і Н. І. Дідик висловлюються про те, що в сучасних умовах значення митної діяльності держави значно розширилось. Важко перелічити ті сфери суспільного і державного життя, на які має вплив митна діяльність: це і економіка, і внутрішня та зовнішня політика, екологія, соціальна сфера, військова безпека тощо [2, с. 186].

Оцінюючи стан та організацію діяльності митної служби в контексті виконання покладених на неї обов'язків щодо забезпечення митної безпеки України, І. А. Гуцул зазначає, що в процесі зміцнення торгових взаємовідносин між певними державами, перед митними органами постає актуальна задача забезпечення балансу між дієвою та ефективною системою митного контролю, яка наразі у більшій мірі діє за принципом вибіркової [3]. З цього робимо висновок, що загальний позитивний результат від здійснюваних на державному кордоні заходів з розмитнення товарів повністю залежить від перманентної, всеохоплюючої і системної роботи митних органів. За таких умов необхідно відійти від сприйняття достатнім аргументом для вибіркового контролю суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності дискреційні повноваження службових осіб митниці.

На теперішній час значення митної діяльності держави значно зросло, оскільки ситуація щодо необхідності задоволення споживчого попиту не вирішується в переважній більшості виробничими потужностями України. Практично не існує такої сфери суспільного і державного

життя, на які би не здійснювала вплив митна діяльність. Йдеться про економіку з її технічним забезпеченням, екологічна і соціальна сфери, військова складова, внутрішня і зовнішня політика. У цьому зв'язку О. А. Гащицький зазначає: «Розглядаючи проблему просторового буття держави необхідно зазначити, що воно порушує межі державних кордонів. Якщо йдеться про геополітичні інтереси, про сфери впливу, про гуманітарну допомогу, то ці напрями діяльності публічної адміністрації виходять далеко за межі території окремої держави. Так само як і абсолютно неможливо чітко обмежувати окремі сфери державної діяльності суто внутрішньою або зовнішньою спрямованістю» [4, с. 11–12].

З урахуванням геополітичної ситуації такий підхід має бути покладений в основу радикальних змін, що вкрай необхідні для оздоровлення ситуації на напрямках виконання митними органами своїх безпосередніх завдань. На думку О. П. Федотова, безсистемне реформування державної митної справи в тій чи іншій площині (враховуючи проекти постійних новацій, нововведень та інших рамкових стандартів) ідуть не на користь загальним правилам реалізації державної митної справи. Звичайні організаційні дії з інтеграції та реструктуризації не несуть нічого позитивного та гальмують виконання ухвалених державних рішень у сфері державної митної справи [5].

Таку позицію підтримує Л. М. Дорофєєва, зазначаючи, що необхідно розробити сучасну, розраховану принаймні на 10 років, Концепцію реформування митних органів України [6].

Однак, при реформуванні такої важливої складової національної безпеки, якою є митна справа, вкрай важливим є передбачення гіпотетично можливих ризиків, які на цей час ще не в повній мірі проявили свою деструктивну сутність. До таких висновків доходимо завдяки застосуванню окремих інструментів методологічного дослідження, пріоритетну роль при цьому відводимо філософсько-діалектичному підходу та методам порівняльного правознавства. За таких умов уможливується здійснити певною мірою обґрунтований соціально-економічний прогноз як логічне продовження впливу відомих чинників як наслідків воєнної російської агресії на тлі загального світового процесу глобалізації.

Р. І. Лемех у статті «Методологія дослідження інституту митних режимів в Україні» вказує, що для національної юридичної науки головним є вивчення досвіду правового регулювання та адміністрування митних режимів у державах-членах та на рівні інституцій ЄС.

Основними способами адаптації національного законодавства у сфері правового регулювання митних відносин до норм і принципів права ЄС, на думку науковця, є гармонізація та імплементація, які потребують зусиль як науковців, так і практиків у сфері митної справи. Саме методи порівняльного правознавства покликані виокремити найкращий позитивний досвід правового регулювання митних режимів, визначити можливість і доцільність його впровадження у національне митне законодавство та юридичну практику адміністрування митних режимів [7].

На даному етапі доцільно вибірково проаналізувати досвід європейських та інших країн з метою визначення пріоритетних напрямків задля забезпечення найвищого рівня дотримання національної безпеки. Аналіз цієї сфери економічно розвинутих країн світу засвідчив, що державна політика має окреслювати межі економічної діяльності учасників економічних відносин, стимулюючи її або стримуючи, залежно від наявних економічних пріоритетів [8, с. 32].

У контексті вищеведеного виникає необхідність звернутися до наукового доробку вітчизняних правників, які внесли вклад у наукове супроводження процесу реформування митної справи в Україні. Так, на думку Н. І. Корнійчук, перший пріоритет, що має поставати актуальним

для реформування митниці в розрізі наявних проблем та сучасних умов – удосконалення аналізу системи ризиків та митного пост-аудиту. Варто звернутися до ірландського досвіду, де важливим постулатом постає належне інформування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за рахунок різних інструментів (у т.ч. дослідження різних джерел діяльності суб'єктів ЗЕД на предмет виявлення правопорушень, незаконного провадження діяльності, надсилання відповідних запитів, тощо) [9]. Такий підхід, продовжує науковець, має сприяти більшій довірі людей до митниці, розуміння її першочергової необхідності, виконання запропонованих підприємцям заходів інформативного характеру. Упровадження подібної концепції в роботу українських митних органів сприятиме налагодженню взаємозв'язку «митниця – суб'єкт ЗЕД», а також продемонструє суб'єктам ЗЕД, що дії митниці мають на меті сприяння розвитку їх бізнесу та національній економіці загалом. Крім цього, це дозволить пріоритетувати контролюючу функцію митниці задля кращого забезпечення реалізації фіскальної (функції – авт.).

Важко полемізувати з наведеним судженням науковця, оскільки, крім доцільності впровадження європейського досвіду (на прикладі Республіки Ірландія), пропонується застосування дієвих внутрішньо-державних заходів, спрямованих на реалізацію конституційних принципів. Таке бачення повномірно кореспондується

з положеннями статті 3 Конституції України, відповідно до якої «держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [10].

Висновки. Дослідження особливостей правового регулювання митної справи в Україні на етапі провадження процедур щодо членства в Європейському Союзі показало, що основне навантаження щодо реалізації необхідних заходів покладатиметься на законодавчу гілку влади. Водночас виконання приписів законів має відповідати конституційним засадам, гарантованим, насамперед, положеннями статті 19 Основного Закону в частині суворого дотримання повноважними особами їх посадових обов'язків. На наш погляд, якісне та ефективне провадження такого специфічного виду державного контролю, яким є митна справа, вимагає більш чіткої визначеності щодо учасників митних процедур. У цьому зв'язку доцільно переглянути обсяг повноважень правоохоронних і контролюючих органів (наприклад, Служба безпеки України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба тощо) та відкоригувати їх відповідно до їх адміністративно-правового статусу та нормативно визначених повноважень, адже неврегульованість контролюючих впливів з боку суміжних структур не сприяє належному виконанню митною службою її основного завдання – наповнення бюджету від результатів зовнішньоекономічної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 24.04.2024).
2. Я. П. Павлович-Сенета і Н. І. Дідик. Політико-правові підходи до характеристики державної митної справи в Україні. *Науковий вісник* № 3/2018. С. 185–193.
3. Гуцул І. А. Імплементация досвіду зарубіжних країн в українську практику митного контролю. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-47> (дата звернення: 24.04.2024).
4. Гащицький О. А. Концепція механізму адаптації митної політики України в умовах лібералізації міжнародної торгівлі. *Зовнішня торгівля: право та економіка*. 2014. № 3. С. 10–17.
5. Федотов О. П. Концепція реалізації державної митної справи в концептуальних документах. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*, 2014. Т. 14. С. 323–331. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2014_14_35.
6. Дорофеева Л. М. Проблеми реформування структури митних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Випуск 40. 2016. Т. 2. С. 9–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_40%282%29_4.
7. Лемех Р. І. Методологія дослідження інституту митних режимів в Україні. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.1.20> (дата звернення: 25.04.2024).
8. Бойко В. М. Митне право України: навч. посібник. Київ, Алерта, 2015. 528 с.
9. Корнійчук Н. І. Проблеми та напрями вдосконалення митного контролю і митного аудиту. Митна політика та зовнішньоекономічна діяльність. 2019. № 9–10. С. 64–70.
10. Конституція України. Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.